

Karel Čapek (1890 – 1938): R.U.R. (Rossum's Universal Robots) (1920)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje);

2. Kompozice;

3. Hlavní postavy a jejich charakteristika;

4. Námět, témata, hlavní motivy;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

(1) DOMIN (slavnostně): A tehdy, slečno, starý Rossum napsal mezi své chemické vzorce tohleto: „Příroda našla jen jeden způsob, jak organizovat živou hmotu. Je však jiný způsob, jednodušší, tvárnější a rychlejší, na nějž příroda vůbec nenarazila. Tuto druhou cestu, po které se mohl brát vývoj života, jsem dnešního dne objevil.“ (...) A tak se do toho pustil.

HELENA: Do čeho?

DOMIN: Do napodobení přírody. Nejdřív zkusil udělat umělého psa. Stálo ho to řadu let, vyšlo z toho cosi jako zakrnělé tele a pošlo to za pár dní. Ukážu vám to v muzeu. A pak už se dal starý Rossum do vytváření člověka. (...) Zatím se starý snad hodil na univerzitu, ale o tovární výrobě neměl ponětí. Myslel, že udělá skutečné lidi, tedy snad nějaké nové indiány, docenty nebo idioty, víte? A teprve mladý Rossum měl nápad udělat z toho živé a inteligentní pracovní stroje. (...) Mladý Rossum, slečno, to byl nový věk. Věk výroby po věku poznání. Když si okoukl anatomii člověka, viděl hned, že je to příliš složité a že by to dobrý inženýr udělal jednodušeji. Začal tedy předělávat anatomii a zkoušel, co se dá vynechat nebo zjednodušit. Zkrátka – slečno Gloryová, nenudí vás to?

HELENA: Ne, naopak, je to hrrozně zajímavé.

DOMIN: Tak tedy mladý Rossum si řekl: Člověk, to je něco, co dejme tomu cítí radost, hraje na housle, chce jít na procházku a vůbec potřebuje dělat spoustu věcí, které – které jsou vlastně zbytečné.

HELENA: Oho!

DOMIN: Počkejte. Které jsou zbytečné, když má třeba tkát nebo počítat. Naftový motor nemá mít třapce a ornamenty, slečno Gloryová. A vyrábět umělé dělníky je stejné jako vyrábět naftové motory. Výroba má být co nejjednodušší a výrobek prakticky nejlepší. Co myslíte, jaký dělník je prakticky nejlepší?

HELENA: Nejlepší? Snad ten, který – který – Když je poctivý – a oddaný.

DOMIN: Ne, ale ten nejlacinější. Ten, který má nejmín potřeb. Mladý Rossum vynalezl dělníka s nejmenším počtem potřeb. Musel ho zjednodušit. Vyhodil všechno, co neslouží přímo práci. Tím vlastně vyhodil člověka a udělal Robota. (...) Ó slečno Gloryová, výrobek inženýra je technicky vytríbenější než výrobek přírody.

HELENA: Říká se, že člověk je výrobek boží.

DOMIN: Tím hůř. Bůh neměl ani ponětí o moderní technice. (...)

(2) DOMIN: Pohovořte s hostem, Sullo. Je to vzácná návštěva.

SULLA: Prosím, slečno, posad'te se. (*Obě usednou.*) Měla jste dobrou plavbu?

HELENA: Ano – za – zajisté.

SULLA: Nevracejte se po Amélii, slečno Gloryová. Barometr silně klesá, na 705. Počkejte na Pensylvánii, to je velmi dobrá, velmi silná loď. (...)

DOMIN (*směje se*): Dost, Sullo, dost. Ukažte nám, jak umíte francouzsky.

HELENA: Vy umíte francouzsky?

SULLA: Umím čtyři jazyky. Píši Dear Sir! Monsieur! Geehrter Herr! Ctěný pane!

HELENA (*vyskočí*): To je humbuk! Vy jste šarlatán! Sulla není Robot, Sulla je děvče jako já! Sullo, to je hanebné! – proč hrajete takovou komedii?

SULLA: Já jsem Robot. (...)

DOMIN: Marie, doved'te Sullu do pitevny, aby ji otevřeli. Rychle!

HELENA: Kam?

DOMIN: Do pitevny. Až ji rozříznou, půjdete se na ni podívat. (...)

HELENA (*obejme Sullu*): Nebojte se, Sullo, já vás nedám! Řekněte, drahoušku, jsou k vám všichni tak suroví? To si nesmíte dát líbit, slyšíte? Nesmíte, Sullo!

SULLA: Já jsem Robot.

HELENA: To je jedno. Roboti jsou stejně dobří lidé jako my. Sullo, vy byste se nechala rozříznout?

SULLA: Ano. (...)

(3) NÁNA: Tudle je něco nejtlustějč vytištěnýho. “Po-sled-ní zprá-vy. V Ha-vru se u-sta-vi-la prv-ní ra-so-vá or-or-or-ga-ni-zace Robotů.” – To nic není. Tomu nerozumím. A tudle, panebože, zas nějaká vražda! Prokristapána!

HELENA: Jdi, Náno, odnes ty noviny!

NÁNA: Počkat, tadyhle je něco velkýho. “Po-pu-la-ce.” Co to je?

HELENA: Ukaž, to já vždycky čtu. (*Vezme noviny.*) Ne, jen si považ! (*Čte:*) “Za poslední týden nebylo opět hlášeno ani jediné narození.” (*Pustí noviny.*)

NÁNA: Co to má bejt?

HELENA: Náno, lidé se přestávají rodit.

NÁNA (*skládá brýle*): Tak to je konec. To je s náma konec.

HELENA: Prosím tě, nemluv tak!

NÁNA: Už se lidi neroděj. To je trest, to je trest! Hospodin poranil ženský neplodností.

HELENA (*vyskočí*): Náno!

NÁNA (*vstává*): To je konec světa. Z ďábelský pejchy ste se vopovážili tvořit jako pámbu. Bezbožnost je to a rouhání, jako bohové chcete bejt. A jako bůh vyhnal člověka z ráje, tak ho vyžene ze světa celýho!

II. Nebeletristický text:

A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu;

B. Jazykové apod. zvláštnosti.

robot m 1. –a (živ.) (pův. v dramatu K. Čapka) *automat podobající se člověku a konající lidskou práci*; přen. expr. *člověk pracující namáhavě, bez odpočinku* 2. –u, –a (než./živ. 4. j. i –a) *stroj s činností podobnou činnosti člověka, popř. nahrazující lidskou práci v podmínkách nebezpečných zdraví*: kuchyňský r.; průmyslový r.

Druhý text je ze Slovníku spisovné češtiny – dnes hlavní slovníkové příručky českého jazyka. Přečtěte heslo včetně rozklíčování všech zkratek apod. Souvislost mezi oběma texty vystihnete, když objasníte, v čem je rozdíl mezi Čapkovým a dnešním chápáním slova robot; Čapkoví roboti nebyli stroje, ale lidé z umělých tkání! Roboti jako stroje, to známe až od ruskoamerického sci-fi autora Isaaca Asimova (knížka Já, robot z r. 1950). Pozastavme se také u střídání životnosti a neživotnosti u tohoto slova a u slov dalších (drak, sněhulák, ledoborec...). Jak slovo robot etymologicky vzniklo? Hra silně promlouvá k dnešnímu vnímání pracujícího člověka jako lidského zdroje (oficiální terminologie EU) a k proletarizaci středních vrstev v zájmu vlastníků nadnárodních korporací. S tím souvisí tlak na flexibilitu pracovní síly, kdy narůstající pracovní doba je kompenzována hromaděním příležitostí ke komerčně-industriální zábavě (ubavit se k smrti), takže mladí lidé záměrně udržovani – navzdory své vysoké kvalifikaci – ve stavu permanentní nedospělosti skutečně omezují zakládání rodin.

KAREL ČAPEK (1890 – 1938): chronologicky první ze světově proslulých českých spisovatelů, věnoval se mimořádně širokému rejstříku žánrů. Pocházel z kulturně podnětné rodiny podkrkonošského venkovského lékaře, od dětství vynikal intelektuálními a studijními schopnostmi. Karlův bratr Josef se stal evropsky významným moderním malířem (tvořil v duchu kubismu aj.), oba bratři však začínali společnou literární tvorbou.

Karel Čapek unikl vojenskému nasazení do První světové války – byla mu diagnostikována Bechtěrevova choroba, spočívající v postupném tuhnutí páteře. Absolvoval Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, byl na studijním pobytu v Německu a Francii (tam studoval na Sorbonně). Karel literárně tvořil již od studentských let, on a Josef patřili do autorské skupiny *Almanachu na r. 1914*, který se stal prvním počinem druhé moderny v české literatuře a byl nesen především idejemi **civilismu**: v tehdejší tvorbě brů Čapků se ovšem objevuje i **expresionismus** (společný povídkový soubor *Krakonošova zahrada*).

Za První světové války Karel Čapek přeložil významné francouzské básníky konce století, a když překladová knížka po válce vyšla (*Francouzská poezie nové doby*, 1920), stala se mocným inspiračním zdrojem pro silnou generaci mladých básníků ze sdružení Devětsil (Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert aj.).

Od r. 1921 až do své smrti Čapek pracoval jako novinář v redakci Lidových novin; podílel se na jejich přeměně ve fórum moderně orientovaných českých intelektuálů. Mnozí z jeho žurnalistických kolegů byli také literárně činní (a názorově si byli všichni vcelku blízcí), takže se mluvívá o **literární generaci Lidových novin (Karel Poláček, Eduard Bass, Ferdinand Peroutka...)**.

Karel Čapek si poměrně záhy našel autorskou (vypravěčskou) polohu, v níž pak setrval až do konce svého nedlouhého života. Vystupoval jako typický reprezentant české střední třídy, jako obyčejný člověk, který náleží k neprivilegovaným vrstvám, takže se vyznačuje blízkostí k opravdu chudým lidem, citlivým vztahem k přírodě a krajině, mírnou nedůvěrou k držitelům velkých peněz a silným odporem k rozmáchlým ideologiím. Takového obyčejného člověka v davu snadno přehlédnete, ale když se s ním sblížíte, zaujme vás kultivovaným projevem a nenápadnou, ale o to pevnější vnitřní hrdostí; jeho charakter se opírá o někdejší láskyplnou rodinnou výchovu, celoživotní četbu, vlídný, ale pronikavý humor a přirozenou touhu po harmonickém, klidném osobním i profesním životě.

Tímto postojem Čapek dokázal oslovit velmi široké spektrum čtenářů, ačkoli cítíme, že v jeho osobnosti byly obsaženy i jiné tóny, které však z různých důvodů dával najevo jen zřídka: od smyslu pro dráždivou erotiku až po niternou, necírkevní zbožnost.

Projevem Čapkovy mladistvé generační vzpoury se stalo modelové drama *Loupežník* (1920), ale první skutečně velkou čapkovskou literární událostí byla až antiutopická hra *R.U.R.* (1921): název je zároveň názvem firmy sídlící i se svou továrnou na ostrově kdesi v oceánu: *Rossum's Universal Robots*. Roboti (jméno vymyslel pro bratrovu hru Josef Čapek a jde o nejrozšířenější český internacionalismus) jsou vyrobení z umělých tkání (na rozdíl od dnešního převládajícího významu nejde tedy o stroje, ale o umělé bytosti). Roboti jsou rozšiřováni po světě, aby vykonávali za lidi fyzickou práci, zároveň však je jejich psychika vystavěna tak, aby neobsahovala lidské city, zájmy, smysl pro poezii, hru, lásku...; roboti se mají věnovat jen práci, protože tak se svým majitelům nejlépe ekonomicky vyplatí. Od rouhačského romantického Frankensteina jsme se v Čapkově hře dostali až k modernistickému oslnění exaktní vědou a k pohrdání odvěkým řádem světa. Lidé se prostřednictvím robotů zbavili práce, ale tím se připravili o důležitý atribut lidství; vzápětí se tedy přestanou rodit děti, a když se roboti vzbouří, dokáží lidstvo vyhubit. Zdá se tedy, že s lidskými dějinami je konec, ale protože některé skutečnosti jsou nepřemožitelné, ve dvou robotech se náhle probudí láska a oni se mohou stát novým Adamem a Evou. Hra, varující před odlidšťujícím ponížením člověka na pouhý lidský zdroj, byla rychle přeložena do angličtiny a na světových jevištích zaznamenala velký úspěch; Čapek se již jako třicátník stal mezinárodně oceňovaným umělcem, ačkoli – anebo možná právě proto, že – jeho hra upozornila na dosud většinou přehlížená

rizika moderního světa. Čapek vzápětí napsal další varovná díla science fiction: satirický fejetonový román *Továrna na Absolutno* (o karburátoru, který uvolňuje ducha hmoty, a tím přivede lidský svět do slepé uličky), román *Krakatit* (o superničivé traskavině, o níž usiluje válekychtivá mocnost), drama *Věc Makropulos* (o tajemství dlouhověkosti).

Čapkovou dlouholetou životní partnerkou byla herečka a příležitostná spisovatelka Olga Scheinpflugová (1902 – 1968), vzali se r. 1935, zůstali bezdětní.

Karel s Olgou procestovali řadu zemí západní Evropy, Karel Čapek odtud vytěžil půvabné cestopisy, které sám ilustroval. (*Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever*).

Josef a Karel Čapek ve své pražské dvojvile pořádali intelektuální diskusní setkávání *pátečníků*; přicházival mezi ně i prezident Masaryk, s nímž se Čapek spřátelil; výsledkem bylo knižní interview (patrně první na světě) *Hovory s T.G.M.* kvalitní souhrnný publicistický pohled na Masarykův život, veřejnou činnost i názory, Masaryk a Čapek se shodovali v důvěře v sílu obyčejných lidí a drobné, každodenní práce, v sympatiích ke svobodomyšlné západoevropské kultuře (především anglosaské a francouzské), v odporu vůči ideologizaci veřejného prostoru a v mnoha dalších věcech.

Karel Čapek byl prvním předsedou české pobočky PEN-klubu, mezinárodní organizace spisovatelů a novinářů.

Z textů, které Čapek psal do Lidových novin, vynikaly zejména **sloupky a fejetony** (duchaplné články reagující na aktuální události či naopak nadčasové rysy běžného života), cestopisy a povídky (soubory detektivek všedního dne *Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy*).

Na počátku 30. let Čapek napsal volnou románovou trilogii *Hordubal, Povětroň a Obyčejný život*, jíž ilustroval tehdy populární, původně americký filozofický směr pragmatismus (řec. *pragma = jednání, praxe*): pravdivost se ukazuje v užitečnosti pro běžný život.

Rozmach fašismu, zejména italského, španělského a německého, vedl čapka k napsání děl mobilizujících proti tomuto totalitnímu nebezpečí. Román *Válka s Mloky* (1936) je obsažnou prozaickou variací na R.U.R., jenže tentokrát jsou lidmi (pro těžkou stavební práci v pobřežních vodách) zotročeni původně mírumilovní mloci, prostřední ze 3 částí knihy (*Po stupních civilizace*) je mystifikací, která podává v množství publicistických apod. textů analytický a až satirický portrét celého meziválečného světa. Ústřední konflikt hry *Bílá nemoc* (1937) se odehrává mezi diktátorským maršálem, který chce svému národu prospět vyprovokováním a úspěšným vedením války se sousední malou zemí, a lékařem chudých doktorem Galénem. Mezi dospělou populací v Maršálově říši řadí agresivní druh malomocenství (bílá nemoc); Galén jako jediný zná lék a léčí jím nemocné v chudinské čtvrti; lék hodlá dát k dispozici i mocným a bohatým až když oni prosadí ukončení válečných příprav. po řadě peripetií se zdá, že optimistické řešení je přece jen možné, jenže dřív, než by k němu mohlo opravdu dojít, Galén zahyne pod nohama zfanatizovaného davu. Poslední Čapkovy velké dílo, hra *Matka* (1938), byla bezprostředně inspirována občanskou válkou ve Španělsku, ale podává hlavně modelové dilema titulní postavy, která postupně přichází o manžela i syny a hledá odpověď na otázku, zač by člověk měl opravdu smysluplně nasadit svůj život.

Po Mnichovské dohodě ze září 1938 byl Čapek v podmínkách polofašistické druhé republiky vystaven mohutné mediální štvanci ze strany ultrakonzervativců (k nimž se přidali i mnozí katoličtí spisovatelé). Čapkovy bylo vytýkáno, že svým celoživotním svobodomyšlným a demokratizujícím humanismem oslaboval připravenost československé veřejnosti čelit vážným krizím a že svou náklonností k západním demokraciím zbytečně provokoval k agresi německého souseda, který jen hájí svůj tradiční vliv na české dění. V této dramatické atmosféře Karel Čapek zemřel o Vánocích 1938 na zápal plic. Josef Čapek byl po začátku německé okupace uvězněn nacisty v koncentračním táboře, kde krátce před osvobozením zemřel.